

južne Evrope ali južne Amerike, kot tudi svetom pravoslavnega vzhoda in Balkana? Kaj se dogaja v družbah, ki so stopile iz »dolgega 19. stoletja« v nenadne procese modernizacije, v katerih je komunizem v poznih 20. stoletju spodbujal razčaranje? Kaj se dogaja s prostorom zunaj Evrope? Ali obstajajo kulturne razlike v razčaranju ali je neizbežno evrocentričen? Z iskanjem odgovorov na ta vprašanja bi se folkloristika opredelila do konceptov iz drugih disciplin, ki si jih je nenazadnje »izposodila«. Zbornik se uspešno potruji odgovoriti na zastavljena vprašanja z vključitvijo prispevkov iz različnih geografskih in kulturnih okolij, kot tudi tematskih področij, ter skuša zapolniti vrzel, ki še vztraja v folklorističnih raziskavah.

Manca Račič, Bratislava

MONIKA KROPEJ TELBAN, PRIPOVEDNO IZROČILO: RAZVOJ IN RAZISKOVANJE. — LJUBLJANA: ZALOŽBA ZRC, ZRC SAZU 2021, 190 STR.

3. knjigo zbirke efka lahko slikovito označimo za sprehod po izbranih zgodovinskih poglavjih slovstvene folkloristike – od prvih poskusov zbiranja pripovednega izročila do raziskovalnih vprašanj sodobnega časa. Sprehod teče gladko, brez daljših postankov, kar najverjetneje odraža avtoričino željo ponuditi bralcu zgoščen, a berljiv tekst, v katerem se nekoliko dlje pomudi le pri tistih vsebinah, ki so bile ali posebnega pomena za vedo in njene zgodovinske različke ali pa ima avtorica o njih izdatnejše znanje zaradi osebnih raziskovalnih izkušenj. Avtorica uvodoma zapiše, da je namen knjige »približati bralcem značilnosti in razvoj kakor tudi različne teorije in metode raziskovanja pripovednega izročila v preteklosti in danes« (8) – tekst je bil torej izhodiščno zasnovan pregledno. Rezultat predstavlja pomembno pridobitev za slovensko folkloristiko; vsak pregled namreč pomeni vsaj kratko vrnitev h ključnim konceptom iz zgodovine vede, ki segajo v njeno predznanstveno dobo. Ob tem se nemara velja vprašati, kakšna je vrednost tovrstnih preglednih monografij in kako se kosajo z domnevno vse hitrejšim in zanesljivejšim dostopom do partikularnih podatkov z danega raziskovalnega področja. Na tem mestu se z vprašanjem podrobneje ne moremo ukvarjati, a na primeru predstavljene knjige lahko zapišemo, da bralcem tovrstna dela pomagajo vzpostaviti povezan, sledljiv in preverjen znanstveni referenčni okvir vede, ki s preišljeno razmestitvijo ključnih podatkov omogoča spoznavanje osnovnih gradnikov vede in njenih dominantnih raziskovalnih interesov. V dotični knjigi se je avtorica odločila ta izjemno

širok okvir zapolniti s podatki o značilnostih predmeta preučevanja, raziskovalcev, teorij, terminologije in metodologije – vsako v ločenem poglavju ali podpoglavju, ter premišljenim izborom virov in literature. Urejevalno načelo njenega pregleda v veliki meri predstavlja kronologija, tako da si opisana snov znotraj zaključenih tematskih celot sledi od najstarejše do najmlajše.

Avtorica je na prvo mesto med poglavji (11) postavila predmet preučevanja, pri čemer svojo pozornost najprej usmeri v terminologijo. Znanstveno izrazje slovstvene folkloristike je v minulih desetletjih prešlo nemalo sprememb, zato so podani razločki med posameznimi krovnimi poimenovanji predmeta preučevanja (*pripovedno izročilo, ustno slovstvo, slovstvena folklor in besedna umetnost*). Dodani so jim tujejezični ustrezniki s kratkimi epizodami iz poimenovalnih tradicij folkloristične vede v tujini, tem pa sledi zbir pojmov, katerim je bilo v preteklosti namenjenih kar nekaj etnoloških, folklorističnih in kulturnoantropoloških razprav, in sicer gre za pojme *narodno, ljudsko, folklorno in vernakularno*. Omembe vreden je tudi pregled razprav o terminu *folklor* in njenem odnosu do *folklorizma* znotraj slovstvene folklore, kar je bilo več desetletij vir številnih polemik v širšem evropskem prostoru. Vsi ti izrazi tvorijo del temeljnega izraznega nabora, h kateremu se veda vselej znova vrača, ko preizprašuje svoja teoretična izhodišča in prilagaja metodologijo za raziskovanje novih pojavov.

V drugem poglavju (28) najdemo izrazito jedrnat pregled pripovednih žanrov, pri katerih avtorica izpostavi, da so razvrstitve istih besedil v en sam žanr razmeroma redke in da je zato med primerjanjem obstoječih žanrskih oznak pomembno upoštevati različna merila, ki so jih raziskovalci postavljali

med zbiranjem in razvrščanjem folklornega gradiva. Pomemben del tega poglavja predstavlja terminološko soočenje, saj so predstavljena tako emska kot etska žanrska poimenovanja ter njihovo spreminjanje skozi čas – od mita in bajke do sodobnih povedk in govoric. Kot piše avtorica, so se slednje v rabi pojavile najkasneje in sprožile nova metodološka vprašanja o pristopih k obravnavi gradiva, ki se ne prenaša več zgolj ustno, temveč v spletni obliki oz. na več načinov hkrati, pretežno s pomočjo novih medijev, zaradi česar nastajajo »drugačni obrisi kulture pripovedovanja« (49).

V tretjem poglavju (50) so pred bralcem razgrnjene teorije, ki so v največji meri zaznamovale raziskovanje pripovedništva. V njem avtorica neposredno sooči (ali so postavi) glasove tujih teoretikov in jim, kar je najpomembnejše, doda podatek, kako je posamezna teoretična usmeritev vplivala na slovenske raziskovalce. Pregled teorij zajema obdobje od vzpostavitve mitološke šole z začetka 19. stoletja do mnoštva perspektiv sodobne folkloristike v tem tisočletju. Ponemod bi bilo poleg okoliščin uveljavitve koncepta dobrodošlo ovrednotenje dometa in aktualnosti posameznega koncepta za sodobno znanstvenoraziskovalno delo (npr. *mitologema* pri von Franz, 69, ali *preproste oblike* pri Jollesu, 65), kar bi predvsem mlajšim bralcem olajšalo umestitev koncepta v okvir konkretnih raziskav, vendar je takih primerov malo. Avtorica pri večini primerov predstavi kritična stališča ali nasprotnikov ali nadaljevalcev teoretične usmeritve, pa tudi lastno vrednotenje, ki je utemeljeno na osebnih izkušnjah, npr. pri vlogi kulturnozgodovinskih metod za študij starejšega pripovednega izročila (67) ali še izraziteje pri pomenu in uporabnosti tipnih indeksov pravljic (59–60), kar je še posebej dragoceno. Najobsežnejša sta sklopa teorij

o izviru in razširjenosti pripovedi (52) ter o njihovi formi in pomenu (61), ki jima sledijo opisi mlajših pristopov zlasti druge polovice 20. stoletja, pri čemer je eden večjih poudarkov na performančni teoriji, ki je v mednarodno in slovensko folkloristiko vnesla nemalo sprememb in prispevala k bolj središčni vlogi pripovedovalskega konteksta. Poglavje je sklenjeno s pristopi sodobnih raziskav, v katerih so strnjeni: ontološki in epistemološki disciplinarni premiki pod vplivom ontološkega obrata, razvoj zoopoetičnih raziskav, prenos pozornosti na nove medije, kjer avtorica izpostavi pretežno spletno folkloristiko, ter raziskave pripovednega izročila kot dela nesnovne kulturne dediščine. V besedilu pride večkrat do izraza podrobnost, ki je ne gre zanemariti – avtorica namreč termine ali naslove del navede v jeziku izvornika, literaturo pa opremi z morebitnim prevodom v slovenščino in podatki o izdaji, s čimer pomembno kontekstualizira in razširi uporabnost podatkov, s tem pa vsaj delno olajša sledljivost in prenosljivost konceptov v prostoru, kamor so ti podatki posredovani. To nas napeljuje na misel, da bi bil v tovrstnih preglednih delih z večjo terminološko razvejenostjo izjemno koristen večjezični glosar, ki bi tvoril del znanstvenega aparata. Z njim bi bilo mogoče učinkovito prispevati k poenotenju razmejitev med uveljavljenimi terminološkimi poimenovanji danega jezika in njihovimi tujejezičnimi ustrezniki. Uporabnost glosarja bi denimo postala očitna v primerih tistih terminov, ki se jim je znanstvena skupnost odločila nadeti novo podobo in jo napolniti s podobno, a ne nujno povsem prekrivno vsebino (to je lahko npr. posledica več prevodov in izdaj pomembnih teoretičnih del v nekem jezikovnem prostoru). To ne bi le zmanjšalo možnosti za nesporazume, temveč bi celotno znanstveno skupnost posredno

spodbudilo k neposrednemu soočanju s prevzetimi koncepti in poimenovanji zanje ter njihovi dosledni umestitvi v znanstveni diskurz prostora, v katerem se uporabljajo.

Predstavitvi teorij in zgodovinskih raziskovalnih smeri sledi četrto poglavje o razvoju pripovednega izročila (81). V tem poglavju avtorica smiselno poveže pripovedne tekste in osebnosti, ki so bile s teksti povezane na najrazličnejše načine: od zapisovalcev in prevajalcev (npr. 83) do pripovedovalcev in literatov (npr. 87), ki so iz folklornih pripovedi črpali navdih za lastna avtorska dela. Bralca, ki nima predznanja s tega področja, velja opozoriti, da je pregled vplivov na razvoj pripovedništva v tem poglavju izrazito reducirán – gre za nekakšen reprezentativni »izbor izbora« avtorice. V njem je uspela stkati veliko število medbesedilnih povezav, ki omogočajo z dokazi podprto ugotavljanje mere sovplivanja besedil in njihovo vsaj delno rekonstrukcijo, in jih smiselno nanizati po okvirni kronologiji, ne glede na njihov kontekst, kar bralcu lahko pomaga premagati »izključno ljudski« okvir širjenja pripovednih tekstov in spoznanje, kako prepleteni so biografski, religijski, poučno-vzgojni, zgodovinopisni in drugi dejavniki, ki so omogočili ali spodbudili prenos najrazličnejših sestavin pripovednih tekstov – od motivov do zunanje strukture. O obstoju nekaterih tekstov, ki so kasneje burili domišljijo raziskovalcev in poganjali zbiralne (če ne že kar iskalne) akcije, imamo ohranjen le pričevanja (npr. 84, 99), ki poudarijo pomen kritičnega branja virov za historično folkloristiko. Fragmenti iz najbolj oddaljenih obdobj se nahajajo pod naslovoma Zgodnji viri in odsevi v slovenskem pripovedništvu ter Srednjeveški viri in odsevi v slovenskem pripovedništvu, za temi pa avtorica navede posameznike in dela, pri katerih je bila zaradi dostopnosti virov načeloma mogoča

natančnejša historična kontekstualizacija; bralec se tako seznanja s pripovedništvom v obdobjih renesanse, reformacije, baroka in katoliške obnove, daljši postanek pa je namenjen razcvetu pravljicnih zbirk od 16. do 18. stoletja. Obdobji razsvetljenstva in romantike skleneta poglavje ter z ugotovljeno tedanjo rastjo raziskovalnega zanimanja za pripovedništvo (in t. i. narodno blago nasploh) naznanjata prelomnost 19. stoletja za poznejšo konstitucijo znanstvenih ved, kot jih poznamo danes.

Od različnih zgodovinskih pojavnih oblik pripovedništva avtorica v petem poglavju (101) preide k vznikanju najrazličnejših oblik zanimanja za raziskovanje slovenskega pripovedništva, torej svojo pozornost usmeri k zbiralcem in raziskovalcem. Kot na številnih področjih je tudi v odnosu do raziskovanja tu za mejnik postavljena letnica 1848; pred tem mejnikom so popisani dosežki raziskovalcev iz obdobja razsvetljenstva, začeni s Markom Pohlinom in njegovim učencem Valentinom Vodnikom. Po pomladi narodov so prizadevanja, povezana z zapisovanjem in ohranjanjem slovstvene folklorne dediščine, dobila nov zalet. Avtorica poseben razdelek posveti doprinosu Matije Valjavca – Kračmanovega, čigar delo poveže z izjemnimi dosežki Franca Miklošiča in Karla Štreklja. Slednjemu je skupaj z Jernejem Kopitarjem namenjeno ločeno poglavje v zadnjem delu knjige, v katerem sta ovrednoteni in izdatno pojasnjeni širina in teža daljnosežnega pomena obeh raziskovalcev za slovensko slovstveno folkloristiko. Pri Kopitarju avtorica v ospredje postavi njegov stik z Jacobom Grimmom in Vukom Karadžićem, pri Štreklju pa napravi poudarek na njegovi neobjavljeni zbirki slovenskih pravljic. Poleg temeljnih značilnosti posameznega obdobja, ohranjenih virov, besedil ali izpričanih prizadevanj slovensko govorečih izobražencev, avtorica v petem

poglavju nevpadljivo vnese opise razmerij med pesemskim in pripovednim izročilom. Bralec tako izve, da je bilo v razsvetljenstvu več pozornosti deležno pesemsko, po pomladi narodov pa pripovedno. Razlike med gradivom, ko se je določeni zvrsti namenilo večjo težo, nemalokrat na račun druge, so se načeloma začele zabrisovati z vsesplošnimi pobudami za zbiranje »narodnega blaga«. Krajšim slovstvenofolklornim žanrom se je v slovenskem prostoru začelo namenjati več pozornosti proti koncu 19. stoletja, denimo v okviru omenjenih pobud, in razveseljivo je, da jih avtorica v delu kljub naslovni temi ne zanemari, ampak jih celo omeni v več poglavjih. Najobsežnejše je podpoglavje o realizmu, v katerem je predstavljeno obdobje, ko se je proti koncu 19. stoletja mitološki usmeritvi začela po robu postavljati mlajša generacija narodopisno usmerjenih filologov (110). Med temi se bralec seznanja zlasti s Karlom Štrekljem in njegovim doprinosom vedi ter navsezadnje s pomembnimi dosežki številnih drugih posameznikov, npr. Števana Küharja, Ivana Koštičala in Matije Murka. Naštetemu sledi predstavitev raziskav sodelavcev Inštituta za slovensko narodopisje, ki ga je v zgodnjih inštitutskih letih predstavljalo predvsem delo Ivana Grafenauerja (112–113). Po prelomu stoletja je v povojnem obdobju poudarjen prenos zanimanja k raziskavam konteksta ter vloge pripovedovalca, pri čemer so se začeli upoštevati družbeni kontekst in miselni svet pripovedovalca. Avtorica v tem delu posebej izpostavi doprinos Milka Matičetovega, s čigar dosežki vzpostavi postopen prehod v podpoglavje o sodobnih raziskavah slovstvene folklorne dediščine, v katerem predstavi trenutno ali do pred kratkim dejavne raziskovalce (116). Na tem mestu avtorica dobrodošlo razširi pozornost tudi na posamezne folkloriste, ki se ne ukvarjajo izključno s preučevanjem

pripovednega izročila, temveč širše z raziskavami slovstvene folkloristike.

Težava pregledov, kakršen je dotični, je nemalokrat v izvedbi osnovne ideje, ki je inherentna njihovi strukturi, in sicer da mora avtor hkrati zagotoviti preglednost in zgoščenost vsebine, pri čemer naj bi bilo branje obvladljivo in dostopno, da bi se bralec rad vrnil. Gre za lovljenje vedno izmikajočega se ravnotežja. Pri vsem tem ima nenadomestljivo vlogo vrednotenjski odnos avtorja kot poznavalca, ki bralcu denimo pomaga ustvariti celovitejšo predstavo o stanju raziskav s pomočjo komentarjev – in prav ti igrajo ključno vlogo. Povedo nam, da je nekaj že raziskano, da o nečem ni dostopnih podatkov ali da je nekaj preprosto izpuščeno zavoljo učinkovitega upravljanja s prostorom, ki je avtorju na razpolago. Zapišemo lahko, da avtorica ta pričakovanja izpolni z dobro umerjenim ravnotežjem med informativnostjo dela in njegovim obsegom.

Težišče knjige je, kot gre pričakovati iz naslova, na zgodovinskih zametkih raziskovanja, ki so se začeli po kvantiteti in kvaliteti zgoščevati v 18. stoletju in so pozneje pripomogli h konstituciji vede in kontinuuma raziskav, ki se še vedno nadaljuje. Bralec bo v knjigi morda pogrešil bolj podrobno razdelane sodobne pristope, ki se komaj vzpostavljajo, pri čemer ciljamo predvsem na mednarodni prostor, na podlagi katerih bi lahko avtorica izkoristila potencial za razmislek o prihodnjih izzivih vede pri nas. Tega se delno dotakne v uvodu z omembo »nove ustvarjalnosti« v času pospešenega razvoja informacijske tehnologije (9) in novih načinov prenosa motivov v digitalni dobi. A tak obrat pozornosti bi imel svoje prednosti in slabosti – ob vznemirjenju med spoprijemanjem s sveže vzniklimi

raziskovalnimi vprašanji lahko namreč pozabimo in spregledamo bodisi pomembne teoretske razmisleke bodisi starejše folklorno gradivo, ki nam ima ob preudranem vračanju vselej kaj ponuditi. Knjiga bralca popelje k izboru temeljnih elementov vede, izmed katerih mnogi kljub časovni oddaljenosti niso preživeli in ne smejo postati pozabljeni. Avtorica tudi z dostopnim slogom pisanja poskrbi, da je obravnavana snov dostopna vsem, ki želijo izvedeti več o pripovedništvu. Posebno uporabno vrednost bo delo lahko uresničilo v študijskem okolju, saj omogoča študentom, da na enem mestu hitro dostopajo do temeljnega pregleda raziskav pripovednega izročila in se karseda učinkovito prebijajo skozi sorazmerno dolgotrajen in občasno razburkan ter interdisciplinarno prepleten historiat vede.

Rok Mrvič, Ljubljana